

Robert van Heumen, componist en improvisator

‘Ik beschouw het orgel vooral als een instrument met beperkingen’

Op zondag 3 november concerteert improvisatie-ensemble Shackle in het Orgelpark; op het programma staan dan onder meer twee nieuwe composities van Robert van Heumen. Shackle, waarvan naast Van Heumen ook fluitist Anne La Berge deel uitmaakt, wordt ter gelegenheid van dit concert uitgebreid met een derde musicus: organist Dominik Blum. Jacqueline Oskamp interviewde Robert van Heumen over zijn nieuwe orgelmuziek.

De dood van Henryk Gorecki, drie jaar geleden, was voor de elektro-akoestische componist en improvisator Robert van Heumen (1968) de aanleiding om zijn stuk *The First Law of Kipple* (FLoK) te maken. ‘Ik ben niet een uitgesproken fan van Gorecki, maar toen hij overleed luisterde ik weer eens naar zijn koorwerk *Miserere*. De structuur vind ik mooi. Eigenlijk is het een enorme berg: het begint zacht, dan volgt een grote climax en het eindigt weer in het niets. En er spreekt een kerkelijke sfeer uit die me aantrekt. Ik ben zelf niet gelovig opgevoed, maar kom wel uit een katholiek milieu. Al jarenlang heb ik een fascinatie voor kerken, ook vanwege de akoestiek. Als je een kerk binnenstapt, kom je meteen in zo’n cocon van stilte terecht. En die lange echo’s zijn natuurlijk bijzonder. Toen ik die opname van *Miserere* wat harder zette, hoorde ik dat die ook in een kerk was opgenomen, niet alleen door die specifieke akoestiek maar ook door de geluiden van mensen en dichtslaande deuren op de achtergrond.’

Onbedoelde geluiden

Juist die onbedoelde geluiden zetten de fantasie van Van Heumen in werking. ‘Dat is wel een thema in mijn werk: niet-muzikaal bedoelde geluiden op een muzikale manier gebruiken. En andersom, muzikale geluiden ontleden en daar iets anders mee doen.’ Hij besloot een stuk

te maken met een orgelpartij gebaseerd op de noten van *Miserere* en een tapepartij gebaseerd op opnamen in kerken – zowel van muziek en preken als van andere door mensen veroorzaakte geluiden.

Geen organist

FLoK is geschreven voor het Sauer-orgel in het Orgelpark. En hoewel dat *live* klinkt, komt er geen organist aan te pas. Dankzij de MIDI-speeltafel die twee jaar geleden voor dit orgel werd ontwikkeld is het mogelijk om het orgel vanuit de computer aan te sturen. Van Heumen beschouwt het orgel vooral als een instrument met beperkingen. ‘Je hebt weinig controle over het volume,’ verklaart hij.

Auteur

Jacqueline Oskamp is muziekjournalist. In 2003 publiceerde zij *Radicaal gewoon*, een boek waarin ze enkele van de belangrijkste Nederlandse componisten van vandaag portretteert. In 2011 presenteerde ze in het Orgelpark haar boek *Onder Stroom*, over de geschiedenis van de elektronische muziek in Nederland.

De foto's tonen Robert van Heumen aan het werk in het Orgelpark bij de digitale speeltafel van het Sauer-orgel, waarvan alle onderdelen via zijn computer bedienbaar zijn.

'Alleen met de kasten die om sommige pijpen zitten, heb je de mogelijkheid het geluid harder of zachter te maken. In principe staan die pijpen aan of uit. Ook is het niet mogelijk de toon te verbuigen of van klankkleur te doen veranderen, behalve dan door meer registers tegelijk te gebruiken.' Verder legt hij zichzelf een beperking op door uitsluitend met individuele pijpen te werken: 'Dan kun je de klank goed horen. Als je registers met elkaar gaat combineren, kom je snel in die zware wereld van het kerkorgel terecht. Ik vind juist de klank van één losse pijp mooi. Daarbij laat die zich ook goed mengen met elektronisch materiaal.'

Beperkingen als inspiratiebron

Al deze beperkingen vormen voor Van Heumen een inspiratiebron, en hij beschouwt het als een uitdaging om onbekende aspecten van het orgel in zijn compositie te verwerken. 'Met andere akoestische instrumenten probeer ik vaak *extended techniques* uit, onorthodoxe speelwijzen waarmee je onbedoelde geluiden aan het instrument ontlokt. Met het orgel was dat wat lastiger, maar uiteindelijk is het me gelukt om muzikale geluiden tevoorschijn te toveren die niet als een traditioneel orgel klinken.' Hij wijst op een knop op het MIDI-klavier waarmee de motor van de blaasbalg aan en uit kan worden gezet. Door eerst een noot aan te slaan, deze vast te zetten en vervolgens de motor uit te zetten, begint de klank na verloop van tijd weg te zakken – letterlijk als een ballon die leegloopt. Van Heumen zet de motor een seconde aan en meteen weer uit: de toon leeft even helemaal op en sterft dan weer langzaam weg. Van Heumen demonstreert een andere toon die, volgens hetzelfde procédé, niet alleen wegzakt, maar ook akelig vals gaat klinken. 'Het is de truc om juist die noten en registers te vinden, waarin dat gebeurt. Dat vind ik nou leuk.'

Pitchshifting

Een van de valkuilen van een compositie voor akoestisch instrument en tape is dat beide als gescheiden werelden naast elkaar komen te staan. Om dat te voorkomen, heeft Van Heumen elementen van de orgelpartij – gesampled en bewerkt – opgenomen in de tapepartij. Zo zijn orgel en tape op een organische manier met elkaar vermengd. Althans, als het weer dat evenwicht niet verstoort. Het blijkt dat het orgel erg gevoelig is voor de wisseling van seizoenen. In de concert-

zaal is een geraffineerd bevochtigingssysteem om het klimaat constant te houden, maar als in de winter de deuren opengaan en het publiek binnenstroomt, kan de stemming binnen een half uur veranderen. Soms wel met een kwart toon. 'Ik gebruik samples van het orgel die in de zomer zijn opgenomen. Dus een week voor het concert ga ik in het Orgelpark checken of de stemming nog klopt. Eventueel kan ik de tape aanpassen door de toonhoogte te veranderen.'

Deze methode, pitchshifting geheten, gebruikt Van Heumen op een soortgelijke manier om zijn eigen opnamen in kerken te bewerken. 'Ik heb allerlei manieren om geluid te bewerken. Daardoor ontstaan effecten die ik van tevoren niet had bedacht en is het origineel nauwelijks nog herkenbaar. Als je zo'n opname in een kerk bijvoorbeeld twee octaven omhoog brengt, kunnen er onverwacht melodieën ontstaan. Laag gezoem dat in werkelijkheid heel langzaam verloopt, wordt nu versneld en gaat op eigen houtje een melodie vormen. Dat zijn fantastische ontdekkingen, die je niet kunt sturen.'

The First Law of Kipple

De titel van zijn orgelwerk – *The First Law of Kipple* – is ontleend aan de sciencefictionroman *Do Androids Dream of Electric Sheep* uit 1968 van Philip K. Dick. 'In dat boek speelt het begrip *kipple* een belangrijke rol. *Kipple* betekent zoveel als 'rommel'. Als je niets doet, dan slijbt je huis langzamerhand dicht met rommel – zeker als je kinderen hebt, zoals ik. Maar het geldt ook voor je leven als zodanig: daarin moet je ook voortdurend opruimen en alles in goede banen leiden. Ik vind het een mooie term, die ik in deze compositie op muziek toepas. Aan de ene kant van het geluidsspectrum heb je ruis, oftewel chaos, aan de andere kant melodie, het toppunt van structuur. In deze vergelijking is ruis de *kipple*. Maar ook de bijgeluiden van het orgel, die ik in de tape heb verwerkt, beschouw ik als *kipple*. Dat is niet alleen maar rommel die weg moet, maar een interessante materie om mee te spelen. Het stuk verbeeldt eigenlijk een gevecht van het orgel tegen de *kipple*.'

Shackle Affair: Organ

Het tweede stuk van Robert van Heumen op deze avond – *Shackle Affair: Organ* getiteld – belicht een andere kant van zijn muziekpraktijk: het improvisatieduo Shackle dat hij sinds 2006 vormt met

fluitiste Anne La Berge, en dat voor deze gelegenheid wordt uitgebreid met de Zwitserse organist Dominik Blum. Shackle heeft een improvisatiemethode ontwikkeld die zo succesvol is, dat Van Heumen en La Berge met grote regelmaat workshops over hun muzikale en technische concept geven. Afhankelijk van de achtergrond van de studenten ligt nu eens de nadruk op de improvisatie, dan weer op de combinatie van akoestische instrumenten en elektronica en dan weer op puur muzikale aspecten. Het idee is simpel: de compositie bestaat uit een reeks korte secties, die eenvoudige speelinstructies bevatten, zoals bijvoorbeeld 'lange noten in het lage register, zacht'. Of: 'D mineur, David Lynch'. De computer beheert de structuur van het stuk en geeft een seintje als het tijd is voor een nieuwe fase, waarop de musici zelf beslissen of ze die suggestie opvolgen of niet. Omdat de computer als 'digitale partner' het verloop van de compositie bewaakt, hebben La Berge en Van Heumen alle ruimte om zich op de improvisatie te concentreren.

Coherent en georganiseerd

Door zichzelf aan banden te leggen, zorgen beide musici dat hun muziek coherent en georganiseerd blijft. Immers zowel bij improvisatie als bij elektronische muziek ligt het gevaar op de loer dat de muziek

aan overdaad ten onder gaat. 'Met een computer kun je zoveel, dat als je jezelf geen beperkingen oplegt, je geen stem, geen eigen stijl krijgt. Ik heb geleerd mijn instrument – een laptop die wordt aangestuurd door een joystick – zoveel mogelijk stabiel te houden. Dus niet om de haverklap wijzigingen in de software aan te brengen. Dan leer je het instrument goed kennen en kun je muzikaal de diepte in.'

Met Dominik Blum heeft Van Heumen niet eerder samengespeeld en omdat deze pas twee dagen voor het concert arriveert, is er niet veel tijd om elkaar te leren kennen. Wel houdt Van Heumen in *Shackle Affair: Organ* rekening met zijn gast. 'Het laatste jaar is Shackle sowieso wat melodischer gaan spelen - voorheen klonken mijn samples vaak nogal rauw en krakerig. Dat tonale sluit goed aan op het orgel. Ik gebruik bij mijn instrument nu een keyboard. Maar omdat ik geen toetsenist ben, zijn de melodietjes die daaruit komen niet erg virtuoos. Eerder nogal dromerig, cheesy.'